

Omvärldsbild 2021

Dokumentet du har framför dig är resultatet av ett sektorgemensamt arbete med att ta fram en kommungemensam omvärldsbild. Innehållet utgår från skeenden och förändringsprocesser i vår omvärld som bedömts kunna påverka våra verksamheter.

Den gemensamma omvärldsbilden är ett av många planeringsunderlag som nämnder och förvaltningen kan använda sig av i den årliga mål- och budgetprocessen. Genom kunskap och insikt om vad som händer i vår omvärld står vi bättre rustade att fatta beslut, planera och agera.

Vissa av de utmaningar vi står inför är globala men ger lokala avtryck, som klimatförändringar, ökad digitalisering och åsiktpolarisering. Andra är av mer lokal karaktär och beror av vår kommuns specifika förutsättningar: fördelningen mellan andel äldre och yngre invånare, deras utbildningsnivå och vår lokala geografi. Gemensamt för samtliga trender är dock att de

här beskrivs som förändringstryck, en utmaning eller möjlighet beroende på hur vi hanterar dem, utifrån just Östhammars kommuns perspektiv.

Under det senaste året har pandemin naturligtvis påverkat oss mycket, i form av ökat tryck på verksamheten, delar av verksamheten på distans och en tuffare arbetsmiljö. Men pandemin har också tvingat oss till nya lärdomar, kontinuitetsplanering, leda och verka på distans, teknikanvändning, samverkan. Samtidigt har vår verksamhet inte förändrats väsentligt. Vi har fortsatt att leverera välfärdstjänster och kunnat hantera pandemin genom våra grundprinciper ansvars- närhets- och likhetsprincipen – att vara kommun helt enkelt.

Mer om hur trycket på kommunen påverkats av den pågående pandemin finns att läsa i ett appendix till detta dokument.

Peter Nyberg, Kommundirektör

Metod

Östhammars kommuns gemensamma omvärldsbild tas fram var fjärde år men revideras på årsbasis. Revideringen omfattar vid behov nya trendgrupper och/eller förändringstryck samt kompletteras med aktuell statistik och/eller fördjupande data.

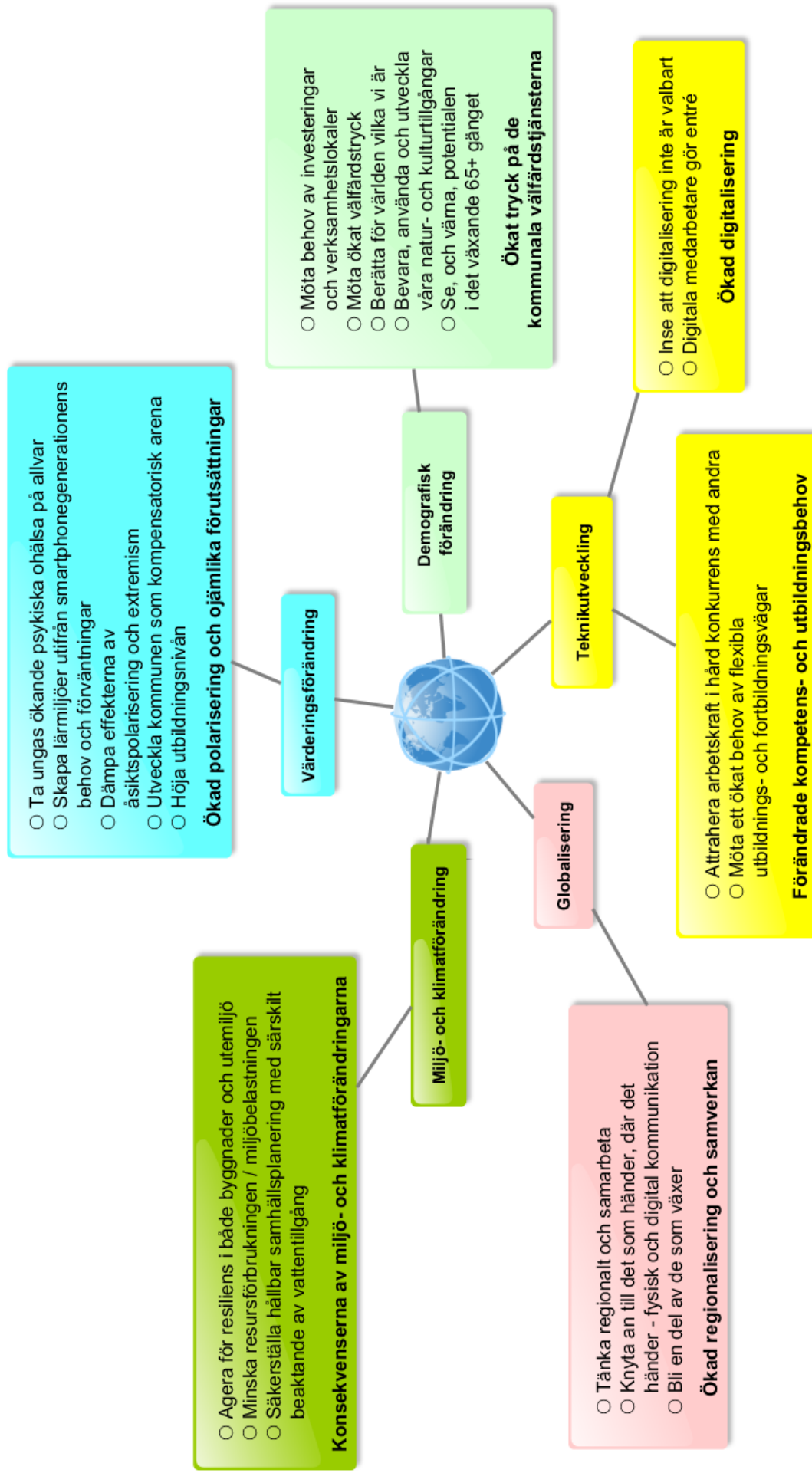
Denna version är en lätt reviderad version av 2020 års omvärldsbild och kompletteras med ett appendix som beskriver effekterna av covid-19 på kommunens verksamheter.

Den kommungemensamma omvärldsbevakningen baseras på:

- Omvärldsspaningar i nämndernas budgethandlingar.
- Omvärldsspaningar i kommunala styrdokument och sammanställningar
- Arbetsmöten med sakkunniga från samtliga förvaltningar
- Referensmaterial inom olika områden (se fotnoter)
- Interna remissrundor

I arbetet med revideringen framkom samma förändringstryck som lyftes av nämnder och sakkunniga tjänstpersoner föregående år, men av naturliga skäl med en god portion covid-19-perspektiv på dessa. Samtliga förändringstryck har aktualitetsgranskats och vid behov kompletterats med nytillkommen statistik. Pandemiperspektivet har inte bakats in i de ursprungliga texterna för vart och ett av förändringstrycken. Dokumentet kompletteras istället med bilagd text som behandlar hur de identifierade förändringstrycken har, kommer eller kan komma att påverkas av pandemin. Att vi valt detta arbetssätt beror på den stora osäkerheten avseende pandemins slutliga effekter och varaktighet.

Samtliga texter i dokumentet har remitterats till kommunledningsgruppen för faktagranskning, synpunkter och förankring.

KONSEKVENSERNA AV MILJÖ- OCH KLIMATFÖRÄNDRINGARNA

Utmaningen är att/ Det finns möjlighet att:

Agera för resiliens i både byggnader och utemiljö

Klimatförändringarnas effekter blir allt tydligare. Stormar, plötsliga skyfall och översvämningar är numera vardagsmat i nyhetsrapporteringen. Det sätter samhällets *resiliens*, förmåga att återhämta sig eller klara påfrestningar, på prov

Den svenska sommaren 2018 var en av de varmaste sedan tillförlitliga mätningar påbörjades.¹ Omfattande skogsbränder, foderbrist och eldningsförbud följde i värmeböljans fotspår. Såväl sommarens värme och stormen Alfrida, som i början av 2019 slog till med full kraft, visade med tydlighet behovet av väl fungerande beredskap, snabba insatser och vikten av att nå ut med information till invånarna.

Kommunerna ansvarar för en mängd funktioner och service som påverkas av ett allt varmare och mer varierat klimat. Kommunala byggnader måste tåla såväl skiftande nederbördsmonster som förändrat inomhusklimat. Utemiljöerna behöver kunna motverka effekter av skyfall och värmeperioder. Östhammars kommun står inte utan alternativ när det gäller att möta klimatförändringarnas verkningar; Kylanläggningar, gröna tak, regnrabatter, trädplanteringar och våtmarker är olika metoder som kan användas för att göra tätorterna såväl attraktiva som mer resilienta. Anpassningar som dock kommer med en kostnad; Kostnader som måste ställas i relation till andra behov inom de kommunala kärnverksamheterna.

Minska resursförbrukningen/miljöbelastningen

En stor utmaning ligger i att verka för de nödvändiga beteendeförändringar som krävs för att motverka klimatförändringarnas orsaker och utarmningen av naturresurser. Östhammars kommun kan fungera som föregångare inom dessa områden, men genom sin närhet till befolkningen och tillgång till politiska styrmedel även påverka invånarnas beteende och möjlighet till välinformerade och hållbara livsstilsval. Viljan att leva hållbart är stor hos en betydande del av kommunens invånare och många har höga

miljöambitioner. En viktig utmaning för kommunen är därför att möta upp och ta tillvara denna positiva trend. Genom återvinning, där material från avfall tas om hand, och återbruk där en gammal produkt används till någonting nytt, kan vårt ekologiska fotavtryck minskas. Även val av drivmedel, livsmedel och annan konsumtion är av stor betydelse. Våra materialval kan göra stora skillnader för samhällets kemikalieförbrukning och vår hälsa. Plastanvändningen är en välkänd stor miljöbelastning, både vid tillverkning och som avfall, men är också ett material som är ganska enkelt att ersätta eller till och med avvara.

Säkerställa hållbar samhällsplanering med särskilt beaktande av vattentillgång

Oaktat klimatförändringarna så står varje landområde inför resursbegränsningar som påverkar möjligheterna att bygga bostäder och etablera industrier. Byggande av samhällen är beroende av naturliga förutsättningar som geologiska/geotekniska egenskaper (exempelvis typ av mark, skyfallssäkerhet och så vidare), markens lämplighet för matproduktion och tillgången till dricksvatten. I Östhammars kommun har utgångspunkten sedan länge varit att enbart använda grundvatten som dricksvatten; Det finns dock alternativa sätt att dricksvattenförsörja. Såväl avsaltat havsvatten² som dubbla vattensystem (där användningsområdet får avgöra vattnets kvalitet)³ är möjliga, om än kostsamma och tekniskt komplicerade, alternativ. Att Östhammars kommun är en kommun där invånarantalet skiftar stort under året, med en topp under sommaren då grundvattennivåerna är som lägst ställer extra höga krav på vår samhällsplanering så att den blir hållbar. Utöver dricksvattenfrågan är den lokala livsmedelsproduktionen en utmaning som flaggas upp stort i risk- och sårbarhetsanalyser.⁴

¹ <https://www.smhi.se/klimat/klimatet-da-och-nu/arets-vader/sommaren-2018-extremt-varm-och-solig-1.138134>

² <https://en.wikipedia.org/wiki/Desalination>

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_piping

⁴ <https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2017/01/kor-tversion-en-livsmedelsstrategi-for-sverige/> 14

ÖKAD POLARISERING OCH OJÄMLIKA FÖRUTSÄTTNINGAR

Utmaningen är att/ Det finns möjlighet att:

Ta ungas ökande psykiska ohälsa på allvar

Andelen unga i lägre tonåren som lider av psykisk ohälsa har kontinuerligt ökat sedan mitten av 1980-talet och andelen som rapporterar om psykosomatiska besvär som nedstämdhet, ont i huvud/mage har under tidsperioden fördubblats.⁵ De bakomliggande orsakerna till vad som orsakar psykisk ohälsa är komplext men detta faktum i sig, att frågan är komplex, friskriver inte från ansvar. Obehandlad psykisk ohälsa försvinner inte av sig själv, den bibehålls uppåt i åldrarna och innebär stort lidande för individen och samfälliga förluster. Vad som påverkar hälsan, såväl positivt som negativt, är sociala relationer, levnadsvanor, levnads- och arbetsförhållanden och övergripande strukturella faktorer (hur det ser ut i landet i stort).⁶

Folkhälsomyndigheten har undersökt vad orsakerna till den ökade psykiska ohälsan för unga består i. De pekar dels ut förändringar på arbetsmarknaden där det ställs allt högre krav på utbildning och kompetens för att få arbete.⁷ Detta påverkar troligtvis även ett urval elever i senare delen av gymnasiet, och då särskilt flickor⁸, då de är medvetna om de förändrade kraven och känner högre press på sig att fullfölja gymnasiet med bra betyg. Den andra delförklaringen finns enligt Folkhälsomyndigheten att finna i skolan.⁹ Det svenska skolsystemet har markant förändrats sedan 1990-talet.

Kommunaliseringen, friskolereformen, införandet av skolpeng och förändrade betygssystem är stora nyheter som rubbat skolsystemet från trygga och invandrade spår. Det finns samband och förstärkningseffekter rörande skolprestationer och psykisk ohälsa. Höga krav kan leda till ökad stress som i sin tur kan leda till psykisk ohälsa som i sin tur leder till försämrade resultat vilket vidare leder till än

mer stress. I en tid i livet, i gränslandet mellan barn och vuxen, där man söker sin identitet och sin plats i samhället och samtidigt genomgår en snabb fysisk utveckling är det lätt att hamna i en negativ spiral som man behöver strukturerat stöd för att bryta. Att humöret pendlar hör kanske tonåren till. Att ständigt vara nedstämd eller deprimerad är inte - och ska inte - vara en del av tonåren.

Skapa lärmiljöer utifrån smartphone-generationens behov och förväntningar

Smartphonegenerationen, födda någon gång från 1990-talets mitt fram till nu, har sedan tidig ålder bombarderats av långt mer information än vad fallet varit för tidigare generationer. Resultatet är att de övar - är tvungna att öva - på att ta in, bearbeta och sälla information fortare än andra; Något som de då rimligtvis blir skickliga på. Den andra sidan av myntet är att det samtidigt är allt svårare att fånga deras uppmärksamhet. Det är en utmaning att upprätthålla intresset för skolan och studier under hela studietiden med elever som vant sig att det är lätt att svajpa bort det som inte intresserar. Genom att ha högt ställda förväntningar på eleverna så ökar deras intresse och motivation.

Motivationsforskningen talar särskilt om vikten av att utveckla elevernas egna inre motivation; motivation att lära för lärandets skull - till skillnad från yttre motivation där lärande sker för att läraren eller föräldrarna säger så eller för att det ingår en belöning vid lyckat resultat.¹⁰ Elever med välutvecklad inre motivation är mer självgående och behåller kunskaper bättre.

Precis som den föregående generationen som fyllde moppe någon gång vid millenniumskiftet så är nuvarande elever vana vid delaktighet och inflytande. I ett land som vilar på demokratisk grund har utbildning i demokratiska värden en ständigt närvarande roll i undervisningen. I skolan talar man om formell och informell demokrati, där den tidigare regleras i skollag och läroplaner och den senare tar

⁵ Folkhälsomyndigheten. Kortversion av Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige. 2018. 12

⁶ Dahlgren, Whitehead. Policies and strategies to promote social equity in health. 2007. 11

⁷ Folkhälsomyndigheten. Kortversion av Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige. 2018. 27

⁸ <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/jamstalldhet/jamstalldhetsstatist>

[ik/pong/statistiknyhet/pa-tal-om-kvinnor-och-man.-lathund-om-jamstalldhet-2018/](https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/jamstalldhet/jamstalldhetsstatist)

⁹ Folkhälsomyndigheten. Kortversion av Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige. 2018. 23

¹⁰ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/forskning/motivation-en-viktig-nyckel-till-elevs-skolframgang>

sig uttryck i elever och lärares samspel i vardagen. Det finns samband mellan utvecklad inre motivation och medbestämmande. Elever som ges möjlighet till delaktighet och inflytande över undervisningen och som på så sätt får större kontroll över sin egen lärandeprocess motiveras mer och känner större intresse för skolarbetet.¹¹ Östhammars kommun kan arbeta mer med att öka elevers delaktighet och inflytande så att eleverna kan hitta sin inre motivation för goda studieresultat.

Dämpa effekterna av åsiktpolarisering och extremism

Sociala medier är något av ett tveeggat svärd. Å ena sidan de ger möjlighet till snabbare spridning och mer direkt påverkan än tidigare. Det är också ett starkt instrument för att snabbt mobilisera positiva krafter att agera gemensamt i olika situationer. Å andra sidan går det att se ökad åsiktpolarisering som konsekvens av det digitala samtalsklimatet. Vi tenderar att få nyheter och information från fler skilda, men färre neutrala kanaler än tidigare, då innehållet anpassas efter vilka vi är, vad vi väljer att engagera oss i och vilka grupper eller sammanhang vi tillhör. De filterbubblor som sociala medier skapar och som lett till ökad polarisering av åsikter har sannolikt bidragit till att den allvarligaste diskrimineringen i det amerikanska samhället idag är riktad mot människor som inte delar våra politiska åsikter (på individnivå är diskriminering utifrån hudfärg eller sexuell läggning sannolikt värre, men här avses betydelsen för samhället i stort). Människor är alltså mer toleranta till olika livsstilar och mer intoleranta till värderingar som kommer av våra politiska identiteter, enligt Jan Torege, SKR. Och enligt den forskningsbaserade, mångåriga och världsomspännande enkätundersökningen World Values Survey anses Sverige vara ett av de länder där befolkningen är som mest sekulariserad och individualistisk.¹²

Det yttersta uttrycket för åsiktpolarisering och minskat förtroende för samhällsapparaten är våldsbejakande extremism i olika former, d.v.s. rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning. Sådana rörelser kan också använda våld för att uppnå sina ideologiska

mål. Trots att ingenting i dagsläget tyder på att antidemokratiska eller våldsamma rörelser har fäste inom kommunen, finns behov av kunskap och beredskap inom området.

Utveckla kommunen som kompensatorisk arena

Under de senaste decennierna har den ekonomiska ojämlikheten ökat inom de flesta av världens länder.¹³ Från 80-talet och framåt har den ekonomiska ojämlikheten ökat i ovanligt snabb takt i Sverige, mer än i jämförbara länder, och dessutom ökar den regionala ojämlikheten. Ojämlika, medfödda eller förvärvade, socioekonomiska förutsättningar kan påverka många aspekter i en människas liv; tillgång till vård, möjlighet att tillgodogöra sig utbildning, individers kulturella kapital, digitalt utanförskap, låg upplevelse av tillit och delaktighet, möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden och så vidare.¹⁴ Skolan har ett tydligt, lagstadgat kompensatoriskt uppdrag. Det innebär i korthet att hänsyn ska tas till elevers olika förutsättningar och behov samt att skolan har ett uttalat ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Kommunen är dock en politisk nivå med en *bredd* av verksamheter och stor *närhet* till invånarna. Det ger oss möjlighet att påverka effekterna av individers ojämlika förutsättningar, även utanför skolans värld och i alla åldersspann. Det kan till exempel handla om tillgång till kulturupplevelser, insatser för minskat digitalt utanförskap och tillgängliga tjänster för delaktighet och inflytande.

Höja utbildningsnivån

På gruppnivå är utbildning viktigt för en rad olika faktorer. En av de främsta är inte helt oväntat möjligheten att få och behålla ett arbete, särskilt under lågkonjunktur. Men även individers hälsa och på lång sikt livslängd påverkas.¹⁵ Det beror bland annat på levnadsvanor men även tillgång till exempelvis vård. För både kvinnor och män gäller att de med högskoleutbildning lever i genomsnitt 6 år längre än de med förgymnasial utbildning. Skillnaden i återstående medellivslängd vid 30 års ålder är större mellan personer med förgymnasial och

¹¹ Skolverket. Delaktighet för lärande. 2015. 67-68

¹² https://www.iffs.se/media/23025/cultural-map-2020_eng.pdf

¹³ <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-sweden.htm>

¹⁴ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/en-kommitte-for-okad-ekonomisk-jamlikhet_H6B174

¹⁵ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/ca6067606d8847f7945e922642853caf/utbildning-halsa-faktablad.pdf>

eftergymnasial utbildningsnivå (6,0 år) än vad skillnaden är mellan könen (3,4 år).¹⁶

I Östhammars kommun har endast 14 % av invånarna, 25-64 år, en eftergymnasial utbildning om tre år eller längre (kvinnor 20 %, män 9 %), att jämföra med länets 33 % (kvinnor 39 %, män 27 %) och rikets 28 % (kvinnor 3 %, män 23 %).¹⁷ I vår kommun har vi dock hög sysselsättningsgrad som kan förväntas ha en viss kompensatorisk effekt för de negativa konsekvenserna av den låga utbildningsnivå.

Den lokalt låga utbildningsnivån är också en utmaning utifrån Östhammars kommuns framtida kompetensbehov. Många av de bristyrken som pekas ut kräver högskoleutbildning. Vi behöver också förhålla oss till att välutbildade flyttar i högre utsträckning än andra. Det ser ofta ut så att unga människor först flyttar till högskoleorter och efter avslutad utbildning vidare till storstädernas arbetsmarknader som har ett brett utbud av jobb. Och där tycks de blir kvar. Kommunen har således lite av en dubbel utmaning här; Vi är i behov av att unga kommuninvånare väljer att utbilda sig för att matcha framtida bristyrken OCH vi är beroende av att de som utbildat sig väljer att återvända till Östhammars kommun efter avslutade studier.

FÖRÄNDRADE KOMPETENS- OCH UTBILDNINGSBEHOV

Utmaningen är att/ Det finns möjlighet att:

Attrahera arbetskraft i hård konkurrens med andra

Situationen på arbetsmarknaden är komplex. Det finns stor tillgång till såväl arbetstillfällen som tillgänglig arbetskraft. I stort sett alla större yrken inom offentlig sektor är bristyrken. Samtidigt är matchningen mycket svag.¹⁸ I princip alla yrken kräver lägst gymnasieexamen, inte sällan högskoleexamen och därtill tillräckliga kunskaper i svenska.¹⁹ Situationen i Östhammars kommun försvåras av att vi har arbetskraftbrist (till följd av vår låga arbetslöshet).

Vad medarbetare låter sig attraheras av intresserar alla arbetsgivare och ämnet undersöks ständigt. Det kan dock vara svårt att se skogen för alla träd. Även om arbetstagarnas livsfas, livsstil och arbetsvärderingar är såväl viktiga som föränderliga så pekar ett stort antal undersökningar mot sådant som vi redan vet.²⁰

Platsen är viktigare än arbetsplatsen och när det kommer till platsen så är trygghet den egenskap som pekas ut som klart viktigast. En kommun som uppfattas som trygg av invånarna, såsom fallet är i Östhammar²¹, bör därför framhäva sig just som en trygg kommun, särskilt med tanke på att många storstadskommuner framställs som motsatsen. På samma sätt har det gjorts otaliga undersökningar som studerar vad det är på en arbetsplats som får medarbetarna att stanna och föga förvånande är det trevliga arbetskamrater, bra chef, trygg anställning och intressanta arbetsuppgifter som toppar listan.

Den generationsväxling vi står inför gör unga till en viktig målgrupp när nya medarbetare ska anställas. Det privata näringslivet erbjuder i regel högre löner än vad kommunerna gör, men många unga vill eller kan tänka sig att arbeta inom offentlig sektor då de attraheras av de värden som förknippas med

¹⁶ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/tolkad-rapportering/folkhalsans-utveckling/halsa/medellivslangd/2021-01-26>

¹⁷ SCB:s register Befolkningens utbildning <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/utbildning-och-forskning/befolkningens-utbildning/befolkningens-utbildning/>

¹⁸ <https://www.riksrevisionen.se/om-riksrevisionen/kommunikation-och-media/nyhetsarkiv/2018-11-16-riksrevisionen-granskar-forutsattningarna-for-arbetsformedlingens-matchningsverksamhet.html>

¹⁹ Kairos Future. Stora jobbstudien företag. 2018. 17

²⁰ Kairos Future. Stora jobbstudien företag. 2018. 47, 51

²¹ www.kolada.se Nöjd Region-Index - Trygghet (U00405)

välfärdens yrken. Exempel på sådana värden är möjligheten att få ”göra skillnad” och hjälpa andra.²²

Möta ett ökat behov av flexibla utbildnings- och fortbildningsvägar

Till följd av den allt snabbare förändringstakten i arbetslivet, avskrivs värdet av förvärvade kunskaper och kompetenser snabbare. Dessutom ökar kravet på förmåga att tänka kontextuellt (se sammanhang) och röra sig i multidisciplinära (tvärvetenskapliga) miljöer.²³ För att vara relevant på arbetsmarknaden under hela yrkeslivet ställs krav på kontinuerlig kompetensutveckling, fortbildning och ibland omskolning. I kölvattnet av detta skönjs ett ökat behov av fler och flexibla utbildningar för vuxna. Denna bild stöds också av att många vuxna, utlandsfödda, flyttar till Sverige och har behov av utbildningar som gör dem redo för arbetsmarknaden. Dessa kompetenshöjande utbildningar behöver dessutom snabbas upp och effektiviseras. Här finns exempelvis möjlighet att integrera språkundervisning i yrkesförberedande utbildningar. Utbildning och kompetensutveckling är alltså relevant för Östhammars kommun ur flera aspekter; Dels som arbetsgivare till knappt 2 000 medarbetare, dels som utbildare av barn och unga på väg ut i arbetslivet och/eller fortsatta studier, men också som mottagare av nyanlända i stort behov av att snabbt etablera sig på den svenska arbetsmarknaden.

Som komplement till traditionell undervisning, där kommunens vuxenutbildning kan betraktas som en stor resurs i arbetet med att skapa flexibla utbildnings- och fortbildningsvägar för vuxna eller erbjuda externa kurser för medarbetare, så finns alternativa former av kompetenshöjande insatser. Exempelvis kan fortbildning och utbildning av nyanställda åstadkommas på den egna arbetsplatsen, genom strukturerat kollegialt lärande eller kvalificerade medarbetare som internutbildare.

ÖKAD DIGITALISERING

Utmaningen är att/ Det finns möjlighet att:

Inse att digitalisering inte är valbart

Den digitala revolutionen är inte på väg, den är redan här. En lång rad av fysiska produkter har under de senaste åren ersatts av digitala motsvarigheter. Svenskarna betalar allt oftare med kort eller Swish i stället för kontanter och den utvecklingen har förstärkts under covid-19-pandemin.²⁴

Tillsammans med Finland och Danmark är Sverige ett av de EU-länder som hunnit längst med sitt digitaliseringsarbete och även om vi ligger i täten så gäller det att inte tappa fart.²⁵ Företag och organisationer världen över arbetar med att ta sig an och använda de nya teknologierna för att bredda sitt utbud, höja sin kvalitet och öka sin konkurrenskraft. Vi som kommun kan inte välja om vi ska följa med eller inte. Om inte annat så kräver våra invånare, kunder och brukare att vi, likt alla, andra anpassar och utvecklar oss.

Valet ligger istället hur vi tar oss an uppgiften; Nervöst och forcerat med digitalisering som självändamål eller genom det betydligt klokare alternativet; Digitalisering som ett sätt att hantera specifika arbetsmoment. Väljer vi det senare så kräver det att vi först har kunskap om våra processer; vilka resurser har vi, vilka aktiviteter utför vi och vilka mål har vi med vår verksamhet? I ett andra steg identifierar vi vilka digitala hjälpmedel som finns tillgängliga för att stödja, underlätta och höja kvaliteten i denna process. Jämför med situationen att du ska laga mat. Istället för att köpa all tillgänglig mat i livsmedelsaffären (inköp som ändamål) så börjar du naturligtvis med att läsa receptet, därefter skriver du en inköpslista för att i sista steget köpa det du behöver. Utmaningen ligger således i att ta kommandot och digitalisera utifrån faktiska behov och inte utifrån vad som erbjuds/kan levereras – det vill säga behovsstyrd digitalisering istället för leverantörstyrd.

Digitala medarbetare gör entré

I industrialiseringens tidevarv var automatisering och senare robotisering av arbetsmoment förknippat med övertagande av i första hand fysiskt krävande

²² Kompetensförsörjningsstrategi för Östhammars kommun. 2018. 10

²³ Kairos Future. Stora jobbstudien företag. 2018. 21

²⁴ <https://www.riksbank.se/sv/betalningar--kontanter/sa-betalar-svenskarna/sa-betalar-svenskarna-2020/1.-betalningsmarknaden-digitaliserar/>

²⁵ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi> 2021-01-26

arbeten; Tänk Spinning Jenny och senare exempelvis robotar inom bilindustrin. Men dagens teknologiska utveckling gör att även många kognitiva arbetsuppgifter, som vi tidigare trott varit svåra att automatisera, nu går att ersätta med teknik. Det handlar framför allt om arbetsuppgifter där det finns tydliga regler eller best practices att tillämpa. I en kommunal verksamhet kan det handla om automatiserad bedömning och handläggning av ekonomiskt bistånd, färdtjänsttillstånd med mera.

Utvecklingen av beräkningskapacitet, algoritmer och maskininlärning innebär att maskinerna är överlägsna i fråga om noggrannhet, snabbhet, objektivitet och tålmod. Numera kan de till och med ersätta människan i arbetsuppgifter som kräver ett visst mått av situationsanpassning och kreativitet.²⁶ I yrken som däremot kräver hög social förmåga, hög grad av situationsanpassning, förmåga till empati, omsorg och fingerfärdighet kommer vi i högre grad att fortsatt möta människor. Med detta i beaktande behöver vi nyttja de medarbetare vi har inom den typen av yrken, så att deras tid går till det som *inte* kan ersättas av den nya tekniken. Den tiden frigör vi enklast genom att de *delar* av arbetet som går att automatisera automatiseras. Det är inom offentlig sektor, där bristen på kompetens är stor och behoven ökar – som det är svårast att ersätta mänsklig arbetskraft med automatiserad dito. Utmaningen här är att förändra och anpassa arbetssätten utifrån de nya förutsättningar tekniken för med sig och göra det på ett sätt som kan accepteras av medarbetare och invånare. Men vid genomtänkt och väl genomförd digitalisering/automatisering/robotisering skulle vi estimerat kunna generera högre kvalitet, mer brukartid, på sikt smartare nyttjande av medarbetare inom bristyrken och därigenom större möjlighet att hantera effekterna av den demografiska utvecklingen och konkurrensen om kompetenta medarbetare.

ÖKAT TRYCK PÅ DE KOMMUNALA VÄLFÄRDSTJÄNSTERNA

Utmaningen är att/ Det finns möjlighet att:

Möta behov av investeringar och verksamhetslokaler

Sveriges kommuner befinner sig i en ansträngd ekonomisk situation²⁷. Huvudanledningen är den demografiska förändringen där barn, unga och äldre ökar snabbare än gruppen som är i arbetsför ålder²⁸. Huvuddelen av den kommunala verksamheten är riktad mot barn, unga och äldre och när dessa grupper ökar i antal så ökar samtidigt resursbehovet. Den demografiska förändringen har pågått under en tid men de ekonomiska effekter som den medför har samtidigt kunnat balanseras av att Sverige under ett antal år haft högkonjunktur där dessutom svensk export, stödd av högkonjunktur i stora delar av världen, har gett en extra positiv skjuts åt landet i stort.

För kommunsektorn var 2020 ett omtumlande år. Den i skrivande stund ännu pågående covid-19-pandemin tvingade kommunerna till en snabb omställning i arbetssätt. Vårdens resurser styrdes om till covid-19-patienter medan gymnasieskolor och vuxenutbildning växlade om till distansundervisning. ”Ekonomi ser ut att, åtminstone på kort sikt, räddas av kraftiga höjningar av statsbidragen samtidigt som kostnadsökningarna har dämpats. Dessvärre ser förutsättningarna att klara den underliggande demografiska utmaningen ut att ha försämrats när pandemin har gett upphov till ökade och uppdämda välfärdsbehov.”²⁹

Östhammars kommuns resultat för 2020 var plus 2,4% av summan av skatteintäkter och generella statsbidrag. Det är bättre än den budget som lades och högre än den långsiktiga ambitionen som är 2%:s överskott. En undersökning från 2019 gjord av Kommunforskning i Västsverige har tittat på Östhammars kommuns ekonomi utifrån ett antal olika aspekter och sedan jämfört mot våra kommungrannar i Regionen.³⁰ Resultatet visar att för många ekonomiska nyckeltal placerar vi oss varken bra eller dåligt utan i mitten. Mot bakgrund av en sådan jämförelse är alltså Östhammars kommun

²⁶ Kairos Future. Stora jobbstudien företag. 2018. 8

²⁷ Sveriges Kommuner och Regioner, Ekonomirapporten oktober 2019, sid 29
<https://skr.se/tjanster/merfranskr/rapporterochskrifter/publikationer/ekonomirapportenoktober2019.29716.html>

²⁸ Ibid, sid 5

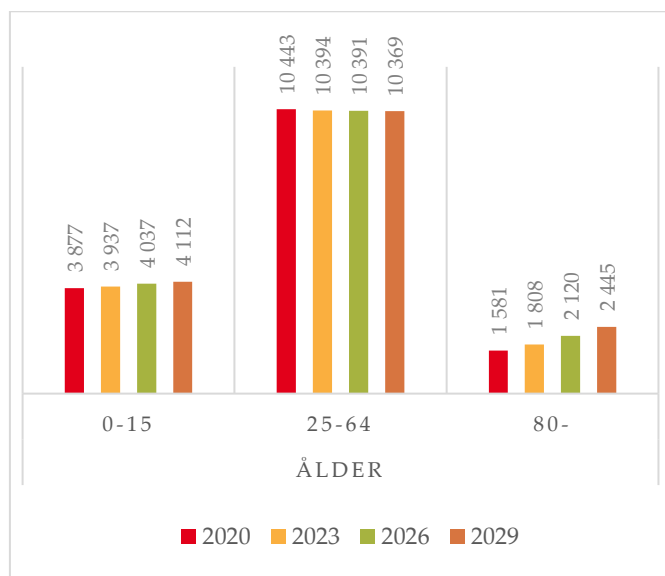
²⁹ Sverige Kommuner och Regioner, Ekonomirapporten oktober 2020, sid 3

<https://webbutik.skr.se/bilder/artiklar/pdf/7585-558-5.pdf>

³⁰ Finansiell profil Östhammars kommun 2017 – 2019, Kommunforskning i Västsverige

varken bättre eller sämre rustat för en befolkningsstrukturell förändring än våra regiongrannar.

Statistiska Centralbyrån har gjort en regional befolkningsprognos för tidsperioden 2020 – 2040³¹ som visar en prognos över hur Östhammars kommuns invånarantal och ålderssammansättning kommer att utvecklas under de kommande 20 åren. Om vi tittar på prognosens första tio år så förutspår den att antalet kommuninvånare i åldern 0-15 år kommer att öka med drygt 200 individer (+6%) under tidsperioden 2020 – 2029. Antalet kommuninvånare i åldern 80 år eller mer förväntas öka med knappt 900 individer (+55%) medan kommuninvånare i åldern 25-64 år förväntas vara ungefär lika många som idag (-0,7%). En annan prognos, gjord i slutet av 2019 inom ramen för mervärdesavtalet, pekar i samma riktning; Såväl 0 till 18-åringar som invånare i åldern 70+ kommer att öka. Prognoserna är inte direkt jämförbara eftersom de använder sig av olika ålderskategorier, men riktningen är densamma. Vid en jämförelse av prognoserna så ökar de äldre befolkningskategorierna något mer i SCB:s prognos.

Invånare i Östhammars kommun, 2020 - 2029, SCB:s prognos för ett antal ålderskategorier

Att antalet äldre ökar beror i första hand på att medellivslängden ökar men för att förstå hur gruppen barn och unga kan öka ganska kraftfullt så får vi titta närmare på befolkningsammansättningen i kommunen här och nu. Mellan 1988 och 1995

föddes många barn i Sverige - och det återspeglar sig i hur det ser ut i Östhammars kommun idag. Det bor ovanligt många människor i vår kommun i åldern 25-34 år (2 548 st.) medan det är färre 15-24 åringar (2 141 st.) och 35-44 åringar (2 386 st.).

Så en delförklaring till varför prognoserna förutspår växande barnaskaror framöver finner vi här: Barn födda på tidigt 90-talet är nu eller kommer snart in i en ålder då det är vanligt att bilda familj. Kommunen har helt enkelt många invånare i familjebildande ålder.

Ovanstående prognoser tyder *bland annat* på att Östhammars kommun behöver följa och ha beredskap för att möta den ökande efterfrågan av ett varierat bostadsutbud (trygghetsboende, seniorlägenheter, serviceboende och särskilt boende) som kommer med en större andel äldre invånare.

Det stora flertalet av Sveriges kommuner står inför stora investeringar, delvis föranlett av den demografiska förändringen men även till följd av den stora utbyggnad av offentlig sektor i Sverige som skedde under 1960- och 1970-talet. De offentliga investeringarna var rekordhöga under 60-talet och första halvan av 70-talet³² och ungefär hälften av de lokaler eller ”enheter” som Östhammars kommun använder idag (till exempel skolor, sporthallar och simhallar) uppfördes under 60- eller 70-talet. Dessa är nu mellan 40 och 60 år gamla och inte sällan i behov av upprustning.

Samtidigt som investeringsbehovet är stort är investerings- och det följande kapitalkostnadsutrymmet begränsat. Det finns helt enkelt en gräns för hur mycket kommunen kan investera, inte bara utifrån perspektivet hur mycket av den totala budgeten som kan läggas på räntor och amorteringar utan även hur mycket vi faktiskt tillåts att låna. Kommunen Östhammar består inte bara av den egna verksamheten utan även av det som vi valt att hantera i annan bolagsform. Och när det räknas på vårt totala låneutrymme så måste man även titta på vilket behov som finns hos Hargs Hamns AB, Stiftelsen Östhammarshem och Östhammar Vatten, där de sistnämnda i likhet med stora delar av Sverige står inför mycket stora investeringar för att fortsatt kunna vatten- och avloppsförsörja samhället. Investeringar man väljer att genomföra påverkar den

³¹

<http://ines.osthammar.se/dokument/information/befolkning-statistik/befolkningsprognos/?epieditmode=true>

³²

<https://www.regeringen.se/49bb13/contentassets/7f3c0b41ac4d41908fd6dc0f3c3408f/bilaga-3-den-offentliga-sektorns-investeringar-och-kapitalstock> sid 11

kommunala ekonomin under lång tid framåt vilket ökar behovet att tänka efter före.

Men om man då ställs inför en sådan situation där det finns ett antal stora - till synes lika viktiga och nödvändiga - investeringar men där ekonomin helt enkelt inte klarar att man genomför allt. Hur gör man då? Hur ska man prioritera? Hur väljer man den eller de investeringar som på längre sikt främjar samhällsutvecklingen mest? Det finns modeller, vägledning och rutiner som kan hjälpa till när svåra avvägningar ska göras³³. Idén är att man i förväg beräknar nyttan av de olika investeringarna och sedan ställer dem emot varandra. De investeringar som levererar mest samhällsnytta får högre prioritet än de investeringar som får lägre. Det kan låta enkelt i teorin men är betydligt svårare i praktiken. Det är inte det enklaste att beräkna den totala samhällseffekten sett över ett stort antal år för till exempel en rondell eller en multisportanläggning. Modeller kan ge stöd och råd i hur man tar sig an uträkningarna men någon exakt vetenskap blir det tyvärr aldrig.

Om antalet unga och äldre kommuninvånare kommer att öka i framtiden så kan vi också anta att även mängden verksamhetslokaler kommer behöva öka. Men även om behovet av verksamhetslokaler tenderar att öka över tid så kan behovet här och nu också variera en hel del. Förskolan som år ett är full kan ha ledig kapacitet år två och tre för att sedan återigen vara full och skolan som färdigställdes kan redan efter fem år upplevas som trång. Det kan till exempel bero på stora barnkullar eller färdigställda bostadsområden.

Alla lokaler behöver naturligtvis inte ägas av kommunen, särskilt inom omsorg hyr kommunen många av de lokaler som man är i behov av. Att hyra är även ett sätt att hantera ett tillfälligt lokalbehov. Samtidigt så ställer kommunen ofta krav på lokalens utformning – nödvändig utformning för att lokalen ska fungera för kommunal verksamhet - krav som en extern hyresvärd kan ha svårt att lösa rent ekonomiskt, med ett kort avtal. Det finns fördelar såväl med att äga sina lokaler som att hyra dem, där fördelarna med eget ägande väger tyngre desto längre man tänker sig att ha behov av lokalen.

Sveriges Kommuner och Regioner gav i slutet av 2019 ut en skrift med titeln – Äga eller hyra

verksamhetslokaler - där de diskuterar detta komplexa ämne. De beslut man fattar kan påverka både verksamhet och ekonomi under lång tid. SKR menar i sina slutsatser att Sveriges kommuner kan, och bör, överväga att formulera långsiktiga strategier för sitt lokalinnehav genom Lokalförsörjningsplaner som anger behovet av verksamhetslokaler på såväl lång- som kort sikt. Kommunerna bör även i större utsträckning, än vad som sker idag, upprätta kalkyler som visar de finansiella konsekvenserna av att äga respektive hyra verksamhetslokaler. Dessa kan kompletteras med en politiskt förankrad policy rörande vilken strategi kommunen ska ha gällande lokaler – eget ägande kontra inhyrning³⁴.

Möta ökat välfärdstryck

Trycket på de kommunala välfärdstjänsterna i vår kommun ökar av flera olika anledningar. En av dem är att vi blir fler invånare med behov av kommunala tjänster; en hög andel äldre med omsorgsbehov i olika utsträckning, fler barn och unga som påverkar såväl skolans- som kultur- och fritids och individ och familjeomsorgens områden. En annan anledning är det vi brukar benämna som ökade krav eller förväntningar på de kommunala välfärdstjänsterna. Ökade kunskaper om vilka rättigheter olika brukargrupper har, bedöms påverka efterfrågan. Trycket på de kommunala välfärdstjänsterna påverkas också i hög grad av hur andra aktörer agerar utifrån det ökade demografiska trycket och ändrade uppdrag utifrån politiska prioriteringar.

Kommunerna påverkas till exempel av Försäkringskassans striktare tolkning av personlig assistans och modellen för ersättning för den personliga assistansen. Detta ger att många kommuner får ta över ett allt större kostnadsansvar för personer med olika funktionsnedsättningar.

En annan ”statlig övervältring” av ansvar kommer i kölvattnet av neddragningen (minskat antal kontor) och förändrat uppdrag inom Arbetsförmedlingens område. Det ger att kommunerna får ta ett ökat ansvar för arbetsmarknadsfrågor samtidigt som ersättning till de arbetsmarknadspolitiska programmen minskas kraftigt. Bland annat dras antalet extratjänster ner, en åtgärd som varit ett

³³ Ett exempel på analysmetod är PENG-modellen <https://sv.wikipedia.org/wiki/PENG-modellen>

³⁴ Äga eller hyra verksamhetslokaler, SKR. <https://webbutik.skr.se/sv/artiklar/aga-eller-hyra-verksamhetslokaler.html> sid 69

viktigt redskap för att underlätta för nyanlända att få in en fot på arbetsmarknaden.³⁵

En viktig och nära aktör för invånarna i Östhammars kommun är Region Uppsala. Verksamheterna inom regioner respektive kommuner har över tid förändrats. Inom landstingen/regionerna sker, något förenklat, en renodling av uppgifter, för att klara sina uppdrag inom hälso- och sjukvård (primär- läns- region- och högspecialiserad vård inom psykiatri och somatik). Det gör i sin tur att kommunens välfärdsuppdrag vidgats och förändrats. Framförallt många äldre rör sig mellan huvudmännens olika vårdformer: specialistvård, slutenvård, Närvårdsenheten, öppenvård, hemsjukvård, särskilt boende och så vidare. Ett allt högre tryck på specialistsjukvårdens resurser gör att utskrivning från slutenvård till kommunala vårdformer sker i snabb takt. Det ställer höga krav på kommuner att kunna ta emot allt sjukare personer med kort varsel. Förändringar och otydlighet i fördelningen mellan regionens- respektive kommunens uppdrag riskerar att leda till att människor bollas mellan olika huvudmän för att det saknas tydliga överenskommelser. Riskerna att falla mellan stolarna eller att huvudmän fransäger sig ansvar kan presumeras öka, särskilt i tider med sämre ekonomiska förutsättningar och högre krav på prioriteringar³⁶. Att arbeta med samma individer, men i olika faser av vårdkedjan, ställer stora krav på väl fungerande, reglerad och prestigelös samverkan.

Välförankrad samverkan är ett sätt att hantera det gemensamma ansvaret för att möta det ökade trycket på välfärdstjänsterna. En viktig förutsättning för framgångsrik samverkan är att det finns ett tydligt gemensamt mål; att det är motiverat, relevant och ligger inom ramen för respektive huvudmans uppdrag. Det är också viktigt att samverkan sker på en sådan nivå att det kan få reell effekt. Det kräver att personer med mandat att fatta beslut om såväl verksamhet som ekonomiska förutsättningar deltar aktivt och har en tydlig roll. Samverkan på lägre nivåer, närmre individen, är att betrakta som samordning av det dagliga arbetet kring individen. Detta arbete är av största vikt och fungerar ofta om huvudmännens samverkan på högre nivå prioriteras, är väl förankrad och omfattar övergripande organisering, ledning, styrning, ansvarsfördelning och ekonomi³⁷.

Ett exempel på samverkan som kan komma att påverka kommunen i hög utsträckning är den överenskommelse om ”Effektiv och nära vård 2030 (ENV 2030), som tecknats mellan kommunen och Region Uppsala och överenskommelsen kring vårdcentrumutveckling. Inriktningen för vårdcentrumutveckling är att regional och kommunal hälso- och sjukvård som ingår i en gemensam vårdkedja över huvudmännens ansvarsområden samt mellan hälso- och sjukvård och social omsorg kan ingå som en integrerad del i ett vårdcentrum.

Samverkan inom ramen för Effektiv och nära vård 2030 omfattar inte bara gruppen äldre, där Östhammar ligger långt fram i arbetet med en samfinansierad närvårdsenhet. Det omfattar även patienter med behov av viss specialiserad vård som skall kunna tillgodoses geografiskt närmre än Akademiska sjukhuset, vård vid psykisk ohälsa och familjerelaterade insatser. Än är det svårt att sja om hur stora förändringar och eventuella merkostnader det kommer att medföra för kommunen men hårt arbete och förändrade arbetssätt är att vänta för samtliga involverade parter.

Berätta för världen vilka vi är

Platser världen över slåss om uppmärksamhet. Resurser, investeringar och evenemang flyttas dit där dess ägare finner dem passa bäst. Besökare och nya invånare rör sig dit där deras önskemål tillgodoses. För att området där vi befinner oss ska kunna fortsätta producera den service vi förväntar oss behövs progressivitet och tillväxt; För i en värld som utvecklas och rör sig framåt så förblir den stillasittande inte kvar på samma plats utan rör sig bakåt. Östhammars kommun behöver bli bättre på att kommunicera att vi finns och vad vi står för. Platsmarknadsföring kräver kunskap; Där traditionell marknadsföring identifierar en tänkt kunds behov, preferenser och önskemål och därefter söker att belysa hur den egna produkten uppfyller dessa så börjar platsmarknadsföring i andra änden.³⁸ För att kunna berätta vem man är så krävs det först att man vet vem man är. I arbetet man att definiera sig måste alla delar av samhället vara delaktiga. Invånare, offentliga aktörer och näringsliv måste alla dra åt samma håll. Förarbete och förankring kan inte nog poängteras. Att framställa sig som något man inte är blir direkt och omedelbart kontraproduktivt i dagens blixtnsnabba sociala medie-värld. När tavlan är målad

³⁵ Ekonomirapporten, SKR, oktober 2019

³⁶ Organisering för samverkan, FoU Välfärd Värmland 2016:1

³⁷ Organisering för samverkan, FoU Välfärd Värmland 2016:1

³⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Place_branding

kan den säljas. Vem lockas av natur och kultur, vem söker trygghet och småskalighet och vem behöver en djuphamn och högspänningsledningar? Vad som upplevs som attraktivt för en inflyttare kan skilja sig från det motsvarande för en redan bosatt. Vart vi väljer att flytta och varför är högst individuellt, men när vi väl landat så värdesätter många egenskaper som trygghet, närhet till naturen, lugnet och bra bostäder högst.³⁹ En kommun som platsmarknadsför sig behöver inte begränsa sig till den fysiska kommungränsen, mottagaren av budskapet ser mer vida än så. Att bo i den trygga, småskaliga och naturnära orten A men med utbildning och arbetsmöjligheter på andra sidan kommungränsen i storstaden B kan säkert upplevas som attraktivt för många.

Bevara, använda och utveckla våra natur- och kulturtillgångar

Östhammars kommun har en rikedom av natur-, friluft- och kulturmiljöer. Landskapet vittnar om hur järnhantering och bergsbruk, jordbruk och fiske varit våra viktigaste historiska näringar.⁴⁰ I dessa, tillsammans med de naturtillgångar som finns här, finner vi tillgångar som skulle kunna nyttjas bättre än vad de gör idag. Även om kulturtillgångarna finns här, praktiskt taget framför våra ögon, så uppmärksammar vi dem inte. En släng av hemmablindhet kanske, men i viss mån har de helt enkelt fallit i glömska - batteriet har laddat ur, lyskraften har falnat. Istället för att se kulturmiljön som ett hinder i samhällsbyggnadsprocessen finns här både möjligheter och anledningar till att ladda dem med ny energi. Regeringen skriver i sin proposition Kulturarvspolitik "Förutom att stärka miljöarbetet, där bl.a. arbetet för kulturmiljöer och biologisk mångfald ofta är ömsesidigt beroende av varandra, eller där kulturmiljön utgör en resurs för tillväxt genom attraktiva livsmiljöer och besöksmål, erbjuder kulturmiljöer möjligheter att bidra till den sociala hållbarheten. Genom att skapa sammanhang i tid och rum och därmed möjliggöra gemenskap och sammanhållning, stärks förutsättningarna för ett öppet och demokratiskt samhälle som är hållbart och inkluderande."⁴¹

Natur- och kulturtillgångar kan, om de används klokt, dels ge arbetstillfällen till människor som arbetar med dem och kring dem, de kan utgöra besöksmål och locka turism och därtill fungera som marknadsförare för platsen och kan slutligen stärka det sociala kittet mellan människor.⁴² Utöver de avtryck som våra historiska näringar lämnat efter sig där de bevarade bruksmiljöerna särskilt kan lyftas fram så har vi så mycket mer i form av skärgården och kustområdet med sitt rika fågelliv, den välbevarade trähusbebyggelsen och så vidare. Vikten av samverkan blir allt större då människor har högre krav på besöksmålets helhet och kvalitet (resa-bo-äta-uppleva). Tiden då en mässingplakett på smedjans yttervägg var tillräckligt är förbi. Turism är en upplevelseindustri där besökaren kräver en känsla av autenticitet (äkthet), en strävan efter att kunna sätta in kunskap om platsen eller företeelsen i ett sammanhang som gör historien och kulturavet relevant och meningsfullt och en upplevelse som uppfyller en önskan om att vara med om någonting utöver det vanliga.⁴³ Ett lokalt exempel är Dannemora gruvlopp där det inte längre räcker med ett ordinärt löparlopp utan för att fångsla dras det genom gruvans becksvarta mörker.

Se och värna potentialen i det växande 65+ gänget

Andelen äldre personer blir allt fler, är relativt sett friska och aktiva högre upp i ålder. Så ser det ut även i vår kommun där antalet 65-åringar och äldre beräknas öka med 400 personer mellan åren 2020 - 2025.⁴⁴ En del menar att utan äldres insatser skulle Sverige stanna. Och säkert har de rätt. Alla behövs. Många årsrika personer har ett stort ideellt samhällsengagemang och utför dessutom mycket "osynligt" och oavlönat arbete genom att ta hand om närstående; både unga och gamla, från kärnfriska till svårt sjuka. En utmaning för oss som kommun är att möjliggöra och värna äldres engagemang inom den privata sfären, i samhällsdebatten, intresseorganisationer och yrkesliv, för gemensamma samhällsliga vinster, med bibehållen hälsa och välbefinnande för målgruppen.

Förutsättningarna för äldre personer att engagera sig ideellt eller yrkesarbeta ser naturligtvis olika ut. Oaktat det är äldre som grupp en resurs, ofta med

³⁹ Kairos Future. Stora jobbstudien företag. 2018. 47

⁴⁰ Jord och järn. Upplandsmuseet. 1999. 6

⁴¹ Regeringens proposition 2016/17:116. 144

⁴² Uppdrag att främja attraktiva natur- och kulturmiljöer i nya och befintliga gruvsamhällen. Riksantikvarieämbetet. 2017. 14-29

⁴³ Uppdrag att främja attraktiva natur- och kulturmiljöer i nya och befintliga gruvsamhällen. Riksantikvarieämbetet. 2017. 20

⁴⁴ Regional befolkningsprognos 2019-2039, SCB

värdefulla kunskaper och erfarenheter. Kommunen skulle kunna vara en aktör som bättre förvaltar detta. Det kan göras genom vikariat inom bristyrken, som internutbildare eller som ideella samverkansparter för att nå upp till våra gemensamt högt ställda förväntningar på goda välfärdsleveranser och resilienta, välmående lokalsamhällen.

Äldre personer är inte att betrakta som en homogen grupp utan är minst lika varierad som övriga populationen. För att bredda synen på äldre personer måste de beredas plats och möjlighet att yttra sig, delta i dialoger och beslutsfattande i olika sammanhang. Det ställer krav på oss att variera sätten att fånga upp och ta del av olika invånargrupper synpunkter, idéer och frågor. För även om många äldre personer har en hög digital kapacitet så står fortfarande vissa helt utanför, eller i utkanten av, den snabbväxande och alltjämt föränderliga digitala samhällsfären.

ÖKAD REGIONALISERING OCH SAMVERKAN

Utmaningen är att/ Det finns möjlighet att:

Tänka regionalt och samarbeta

Ensam är inte stark. Komplexiteten i de utmaningar de kommunala organisationerna ställs inför ökar hela tiden. Östhammars kommun har emellanåt svårt att rekrytera den kompetens som organisationen behöver och våra grannar inom regionen står inför samma verklighet. I takt med att behoven ökar krävs det att vi samarbetar mer och konkurrerar mindre. Östhammars kommuns fördelar, kompetenser och resurser kan även stödja grannkommunerna i deras utveckling och på samma vis kan de stödja oss där de är starkare. Det finns ett antal exempel på verksamhet där flera av länets kommuner samarbetar för att tillsammans nå högre kvalitet och/eller bättre kostnadseffektivitet. Ett aktuellt exempel är nätverket C-Tillsammans där förutom Östhammar även Enköping, Heby, Håbo, Knivsta, Tierp och Älvkarleby ingår. Målet är att samverka mer för att bättre kunna möta välfärdsutmaningen samt skapa ökad nytta för kommuninvånarna och där områdena digitalisering, juridik och HR ska prioriteras.

Även infrastrukturellt finns möjligheter; Vi har till exempel inom vår kommungräns tillgångar som Hargshamns hamn och väl tilltagna högspänningsledning. Tillgångar som kan vara avgörande vid företagsetableringar. Utmaningen är att tänka samverkan i alla situationer. Kommuner i vår geografiska närhet är ofta naturliga samarbetspartners, men det finns inget skäl till att begränsa sig. Kommunsverige är fullt av likasinnade som gärna delar med sig av kunskap och erfarenheter.

Bli en del av de som växer

Östhammars kommun är helt klart *en del i* den alltjämt växande regionen, men ambitionen är att dessutom utgöra *en del av* de som växer. Det konstateras redan i kommunens Tillväxtstrategi genom målet ”Att tydliggöra Östhammars roll och attraktion i huvudstadsregionen”. Kopplat till det målet finns dessutom ett antal utmaningar och aktiviteter beskrivna.

”Under året ökade befolkningen i riket med 51 706 personer, vilket var den minsta folkökningen sedan 2005 och nästan en halvering jämfört med folkökningen året före. Att folkökningen var lägre än

tidigare berodde både på en minskad naturlig folkökning och på att invandringsnettot var lägre.”⁴⁵

I förhållande till samtliga av regionens kommuner så växte Östhammar under 2020 befolkningsmässigt långsammast. Tre kommuner ökade under året sin befolkning med mer än 1% och bland dessa gick Enköping i spetsen med en befolkningsökning om 2,1% (+953 personer). Heby, Håbo och Östhammar uppvisade en befolkningsförändrings ökning lägre än riksgenomsnittet 0,5%.

Kommun/Region	Antal		Förändring 2019-2020	
	2019	2020	Antal	Procent
Enköping	45 287	46 240	953	2,1%
Heby	14 047	14 101	54	0,4%
Håbo	21 934	22 019	85	0,4%
Knivsta	18 835	19 106	271	1,4%
Tierp	21 136	21 327	191	0,9%
Uppsala	230 767	233 839	3 072	1,3%
Älvkarleby	9 457	9 511	54	0,6%
Östhammar	22 250	22 251	1	0,0%
Region Uppsala	383 713	388 394	4 681	1,2%
Riket	10 327 589	10 379 295	51 706	0,5%

Befolkningsförändring i regionen under senaste året.

Källa: Kolada

Enligt Statistiska Centralbyrån ökar befolkningen på riksnivå främst av två anledningar; Att det föds fler barn än det dör personer och att antalet invandrare är fler än antalet utvandrare. Urbaniseringstrenden är fortsatt stark men storstäderna växer inte längre på landsbygdens bekostnad, så som det såg ut i mitten av förra seklet, utan de stora städernas kraftiga befolkningsökning beror istället på en mix av naturlig befolkningsökning (många födda i förhållande till döda), nettomigration och inflyttning från övriga tätorter⁴⁶. För ökning eller minskning *inom* en region eller geografiskt område är orsakerna komplexa, men långsiktigt påverkbara. Östhammars kommuns demografiska utveckling, med en ökande andel äldre kommuninvånare, gör att vi är i stort behov av att fler människor väljer att flytta hit och att de som redan bor här väljer att stanna. Här finns utrymme att fördjupa sig ytterligare; Vilka är *våra* fördelar jämfört med andra kommuner? Hur kan vi påverka urbaniseringstrenden genom kreativa lösningar? Hur kan vi vitalisera vårt näringsliv (med etableringar som vi idag saknar)? Hur drar vi nytta av tillväxtens

”harar” och det faktum att de stundvis hukar under växtvärk och hårt förväntanstryck?

Knyta an till det som händer, där det händer - fysisk och digital kommunikation

Östhammars kommun är en del av den expansiva Stockholmsregionen. Genom att aktivt driva på den sammankopplingen kan vi öka den egna attraktiviteten, tillgängliggöra vårt utbud och ta del av andras samt vidga den gemensamma arbetsmarknaden. För att lyckas behöver Östhammars kommun arbeta för att bibehålla goda kollektiva resmöjligheter där det erbjuds, men framför allt utveckla dem där det saknas. Vår brist på utbyggd spårbunden trafik (tåg) gör oss beroende av god och säker väginfrastruktur. Resor med kollektivtrafik till och från arbetet, inom arbetet och på fritiden förutsätter väl fungerande bytespunkter och övergångar mellan olika transportsätt. Funktionaliteten i våra primära kommunikationsstråk är naturligtvis av stor betydelse även för näringslivets transporter.

Vårt digitaliserade samhälle ställer höga och självklara krav på en helt utbyggd digital infrastruktur; Ett arbete där kommunen är en aktör, men inte den enda. Utbyggnaden är till stora delar beroende av kommersiella aktörer. I dagsläget sker inte utbyggnaden i takt med vare sig behov eller nationella, regionala och lokala planer. Snabb och stabil uppkoppling är avgörande för invånare och företags möjligheter att använda e-tjänster, service, handel och kunna distansarbeta.

⁴⁵ SCB <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/statistiknyhet/befolkningsstatistik-helaret-2020/>

⁴⁶ <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/Dagens-urbanisering--inte-pa-landsbygdens-bekostnad/>